

„Jó olvasni vidám, örömteli megnyilatkozásait”

Mozart levelek bővített kiadásban, Kárpáti János közreadásában

A közelmúltban látott napvilágot a Rózsavölgyi Kiadónál a Wolfgang Amadé Mozart – Válogatott levelek és dokumentumok című kötet. A közreadó zenetörténészt, dr. Kárpáti Jánost kérdeztük Mozarttal kapcsolatos meglátásairól, a könyvben található, több esetben magyarul először olvasható szövegről, új fordításról, a zeneszerző körül kialakult legendák valós hátteréről. A kötetről írt recenzióink a 77. oldalon található.

➡ Csanda Mária

Gramofon: Első ránézésre az tűnik fel, hogy Mozart nevéhez nem a megszokott Amadeus, hanem az Amadé név kapcsolódik. Miért került sor a változtatásra?

Kárpáti János: Mozart leveleiben mindössze négyyszer bukkan fel az Amadeus név, mindig tréfás konnotációval. Egyik ilyen az Álruhás kertészlány müncheni bemutatója előtt írt üdvözlőlete: „Én, Johannes Chrysostomus Wolfgangus Amadeus Sigismundus Mozartus üzenem az anyának, nővérnek és minden barátoknak, különösen a szép szűzeknek, hogy fáj a fogam.” Igazi aláírásként – a Constanzének szóló a Te örökké hű Mozartod kivételével – következetesen a franciás Amadét, olasz környezetben pedig az Amadeót használta. Saját műjegyzékének eredeti címzése is igazolja, hogy az Amadét tekintette igazi nevének: Verzeichnüß aller meiner Werke – Wolfgang Amadé Mozart.

G.: Hogyan lehetséges mégis, hogy művei mind a mai napig Wolfgang Amadeus néven jelennek meg?

K.J.: Mozart halála után terjedt el az Amadeus név, és ehhez sajátos módon Constanze adta a kezdő lépést a császárhoz benyújtott nyugdíjkérvényével, melyet Wolfgang Amadeus Mozart császári és királyi kamarazeneszerző özvegyeként írt alá. A korai emlékek és jótékonyági koncerteket is ezzel a névvel reklámozták, és a lipcsei kiadó, a Breitkopf & Härtel már 1798-tól az Amadeust használta a művek kiadásakor. Jellemző azonban, hogy épp a leghitelesebb szakértő, Ludwig von Köchel szállt szembe az „amadeuszózással”, amikor 1862-ben klasszikussá és nélkülözhetetlenné vált műjegyzékének címébe nem az Amadeust, hanem az Amadét illesztette.

G.: A 18. században virágzott a levelezési kultúra, az irodalomban a levélregény műfaja. A Mozart családra ez éppúgy hatott, mint a kor más szereplőire. Wolfgang levelei mellett a kötetben helyet kap az apa, Leopold Mozart jó néhány levele. Hogyan tükröződik a levelekben személyiségük?

K.J.: Leopold Mozart tudatosan próbált leveleivel az epistoláris irodalom vonulatába besorolni. Mániákus levelező

Mozart levele apjának, Mannheim, 1777. november 8.

volt, 468 levelet írt, belőlük 359-et ismertünk. A salzburgi háziúrnak és barátoknak, Lorenz Hagenauernak küldte úti-beszámolóit három és fél évig tartó európai körútjáról, melyen csodálatos képességű két gyermekét, Maria Annát és Wolfgangot mutatta be fejedelmi, királyi udvarokban. Ha ezek a levelek nem maradtak volna fenn, szinte semmit sem tudnánk a csodagyerekek, különösen Wolfgang elképesztő zenei teljesítményeiről. Ugyanakkor az édesapának jutott ideje és volt szeme arra is, hogy utazóként szétnézzen, hiszen a sikereken túl hosszasan és színesen számol be tájakról, városokról, épületekről és festményekről. Egyedül

TAFEL VIII: MOZART an Maria Anna Thekla Mozart, Salzburg, 10. Mai 1779, Dritte Seite des Originals aus der als Leihgabe im British Museum, London, befindlichen Sammlung Stefan Zweig (= Nr. 525, Seite 549, Zeile 61–70). Originalformat: 19,2 x 24,2 cm

Mozart levele Maria Anna Theklának („Bäsele”), Salzburg, 1779. május 10.

álló például annak a leírása, hogyan fogadta őket a francia királyi udvar XV. Lajos díszbédjén. A beszámolókat Hagenauernak címezte, de az öröklétnek szánta őket. Levelei szerves részei a Mozart-biográfiának, ezért Schiedermaier 1914-ben megjelent és első kritikai összkiadásnak tekinthető munkája két-két külön kötetbe gyűjtve közölte Wolfgang és Leopold leveleit. Elkülönített formában azonban nehezen követhetők levélváltásuk tematikai összefüggései, így a szigorúan időrendet követő modern német összkiadásban – 1962–2006 – már mód nyílik arra, hogy egymás után, egymásra reflektálva olvashassuk apa és fiú leveleit. Ezt a kronologikus elvet vettem át magam is a kötet szerkesztésekor.

G.: Milyen különbségeket fedezhetünk fel apa és fia levelezésében?

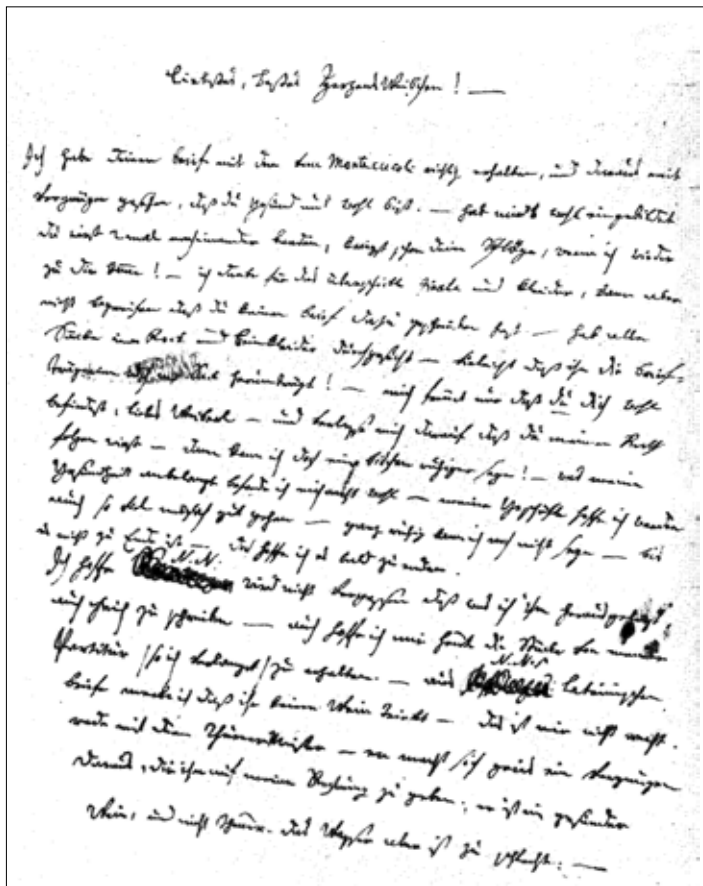
K.J.: Apjától különbözően Wolfgang stílusa hétköznapi, természetes, ugyanakkor élénk, személyes és megragadó. Nem törődött azzal, hogy levelei öröklétné lesznek-e. Interpunkciót szinte nem használt, mondatai közé többnyire gondolatjelet tett. A levelek egyetlen célja nála a közlés, tájékoztatás a napi életről, komponálásról, találkozásokról, sikerekről vagy megaláztatásokról. Mai gondolkodásunkkal nehezen felfogható, hogy Mozartnak több mint 600 művet alkotó kompozíciós tevékenysége mellett arra is jutott ideje, hogy megírjon 284 levelet, melyek közül 61 sajnos elveszett.

A mindennapos szóhasználat könnyedségével írott levelek között akadnak kivételek. Az apának szóló levelekben a felnőtt Wolfgang stílusa is megváltozik: erélyesebb-férfinasabb hang szólal meg, a kimagasló képességek tudatában lévő önértetes művész határozott érvelésével, olykor keserűségével. A Szóktetés bemutatója után néhány nappal, miután elküldte apjának a partitúrát, például ezt írja: „Ma kaptam meg 26-i levelét, de hogy ilyen közönyös, hideg levelet kapjak az operám jó fogadtatásáról szóló híreimre, arra valóban nem számítottam. A saját érzelmeim után ítélve azt hittem, égni fog a vágytól, hogy a csomagot kibontsa, hogy minél előbb lássa fia művét, amely Bécsben nemcsak egyszerűen tetszett, hanem oly zajt csapott, hogy a közönség mást már nem is akar hallani, és a színházban tolong a nép. Tegnap játszották negyedszer, és pénteken megint adják – de Önnek nem volt rá ideje...”

G.: A kivételeket említve középük tartoznak Mozartnak unokahúgához, Maria Anna Theklához írt levelei. Jól tudjuk, hogy a 18. század nem volt olyan szemérmes a testi dolgok vonatkozásában, mint a későbbi, a prűdériát meghonosító 19. század, mégis feltűnő a különbség a spontán csevegő levelek nyelve, a némelykor szándékoltan finom, udvarias nyelvezet

Mozart olasz nyelvű levele Aloysia Webernek, Párizs, 1778. július 30.

Mozart levele feleségének, 1791. július 3.

és az unokahúgnak. „Bäslé”-nek írt humorosan vulgáris stílus között. Egyes feltevések egészen addig elmennek, hogy utóbbit a Tourette-szindróma tüneteinek megnyilvánulásaként értelmezik.

K.J.: Míg a Tourette-szindróma esetén az ilyen szavak dühkitörésként, öntudatlan, motorikus kényszer következtében fakadnak ki a beteg száján, Mozart kizárólag tréfából építette bele őket a „húgocskának” küldött, amúgy kedveskedő leveleibe. Nála soha nem kísérté káromkodás az effajta beszédet. A tudomány szkatológiának nevezi azt a pszichológiai jelenséget, amelynek során szóban vagy írásban az emberi ürülékkel kapcsolatos kifejezések kerülnek középpontba. A 18. században német földön mindez egyáltalán nem volt perverz szokás, inkább nagyon is gyakori jelenség, Mozart megnyilvánulásai tehát nem különösek. Társaságban verseket faragtak a témáról, sőt Mozart még tréfás kánont is írt, K. 561 jegyzékszámmal ismerhetjük.

Az unokahúg-levelek nem csak emiatt különlegesek. Ulrich Konrad, a Mozart-levelek összkiadásának egyik szerkesztője szerint a Bäsle-levelekben Mozart a bohóckodás és a szókakrobatika színpadára lép, és főképpen egy gátlástalan tréfacsináló szerepét játssza el. Amikor Mozart édesanyjával párizsi útjára indul, augsburgi átutazásuknak egyik nagy nyeresége volt unokahúgának megismerése. A huszonegy éves fiatalember a két évvel fiatalabb rokonlányban olyan habitusú partnert fedezett fel, amilyennel eddig nem talál-

kozott. A hozzá írt levelekből teljesen hiányzik minden formalitás, minden apjától megkövetelt szigor és ráció, vele lehetett gátlások nélkül fecsegni, neki érdemes volt rímeket faragni, „csupa disznóságot”. Ennek a fiatalembernek, aki húsz éven keresztül szigorú apai irányítás alatt élt, már az is szabadságot nyújtott, hogy ezúttal csak anyjával utazott, Augsburgban pedig rátalált valakire, akivel igazi gondolati és nyelvi szabadság várta. Mozart Bäslenek írt leveleit a magyar kiadói gyakorlat sokáig tabunak tekintette, és Kovács János sem óhajtotta közölni azokat a mostani kötet alapjául szolgáló ötven évvel ezelőtt kiadott Mozart-breviáriumban. Magyarországon először Báthori Csaba fordításában jelent meg belőlük néhány

G.: Ebben a kötetben viszont újabb fordításukra bukkanunk.

K.J.: Rájöttem, hogy az a szándék, amellyel a kitűnő költő közeledett hozzájuk, egyfajta rokozó szellemű stílussal, ugyanakkor gondosan rekonstruálva a hanyag, hibákkal telt helyesírást, nem illik bele a kötetben közölt többi természetes, keresetlen stílusú levél folyamába. Ezért a kilenc Bäslelevélből hatot újrarendeltem, igyekeztem a rímek és belső rímek, alliterációk és szójátékok visszaadásában megtartani azt a jól érzékelhető spontaneitást és egyszerűséget, ahogyan ezek megszülettek, mindezt a mai helyesírás szabályainak megfelelően, ahogyan ez a kötet valamennyi levelére érvényes.

G.: Írt-e Mozart szerelmes levelet?

K.J.: Ismeretes, hogy Mozart mannheimi tartózkodásuk során ismerkedett meg a Weber családdal, és beleszeretett a zeneileg is rendkívül tehetséges, később nagy énekesnői karriert befutó Aloysiába. Neki írta Párizsból egyetlen szerelmeslevelét, amely az elején kizárólag zenei oktatást tartalmaz arról, hogyan kell előadni a számára komponált hangversenyáriát, és csak lassanként alakul át szerelmes szöveggé, amelyben Mozart tőle szokatlan nyelvi modorosságra vált, s mindezt olaszul, ami szintén némi mesterkéeltséget kölcsönöz a levélnek.

G.: Mozart szerette a feleségét, Constanzét, aki „nem csúnya, de a legkevésbé sem szép. Egész szépsége két kis fekete szemében és szép termetében van” – írja róla tárgyilagosan apjának, beleegyezését kérve a nősüléshez. Ön hogyan ítéli meg Constanze szerepét Mozart életében?

K.J.: Sok szó esett az irodalomban arról, hogy a fiatalabb Weber-lány csak afféle helyettesítője lehetett az 1778–79-ben egyoldalúan imádott Aloysiának. Ezt a gondolatot ma már belemagyarázásnak tartjuk. Amikor Mozartnak Bécsben, konfliktusba kerülve Colloredo hercegérsekkel és udvarával, költöznie kellett, a Weber-lányok anyjánál, Cecilia Webernél kapott szállást és ellátást, ahol mindennap találkozhatott Constanzéval. Nyilvánvaló, hogy kapcsolatuk ott

alakult egyre szorosabbá, végül szerelemmé. Mozart berlini és frankfurti utazása sok alkalmat adott a Constanzéval való levelezésre, és e levelek egyszerű, kedves és természetes módon aggódó hangja kétséget kizáró módon tanúskodik Mozart felesége iránt érzett őszinte érzéseiről. Kapcsolatuk erősen érzéki tartalmáról árulkodik az 1789. április 23-án Berlinből küldött levél befejezése: „Június elsején Prágában alszom, és 4-én – 4-én? drága asszonykámnál. Készítsd elő szép tisztán kedves szép fészket, mert az én kis fiacskám ezt valóban megérdemli, nagyon jól viselkedett, és nem kíván mást, mint hogy a te legszebb ...t birtokba vegye. Képzeld el a csibészt, mialatt ezeket írom, az asztalra oszon és kérdően mutogat, de nem vagyok lusta, kemény fricskát kap, de a fiú annál ... a csibész most még jobban éget, alig fékezhető már...” Ezeket a sorokat az özvegy, vagy második férje, Nissen törölte a kéziratból, de az első modern közlő, Ludwig Schieder mair fotográfiai eljárással olvashatóvá tette őket.

G.: Mint a zenik esetében általában, Mozart körül is sok mítosz alakult ki. Számomra a legérdekesebb a Requiem titokzatos megrendelője, de történetek terjedtek el Mozart rossz anyagi helyzetéről is. Ön szerint mi az igazság?

K.J.: Egyes történeteket azért tartottam érdemesnek közlésre – például a Don Giovanni nyitányának a bemutató előtti éjszakán való megkomponálását –, mert számos egyéb mendemondával együtt már Mozart életében megszülettek.

A kortársak, Niemetschek és Nissen örökítették meg őket, vagyis érdekes korabeli dokumentumnak tekinthetők. Sok később született legendát viszont csak napjaink modern kutatási módszereivel oszlattak szét, a kor mélyebb ismerete alapján. Élén járt ebben Volkmar Braunbehrens, aki pontos adatokkal cáfolja meg magyarul is megjelent munkájában az el nem ismert, nyomorgó és tömegsírba temetett Mozart romantikus történetét. Mozart zongoraversenyeit és operáit Bécsben is, Prágában is nagy sikerek fogadták, pénzben pontosan kimutatható jelentős honoráriumokban részesült. Temetésének szomorú körülményeit pedig II. József éppen akkoriban bevezetett, túlzott – és halála után el is törölt – higiéniai rendelkezései magyarázzák.

Mindez a korabeli levelekből és dokumentumokból csak részben derül ki, ezért volt szükség arra, hogy egyes tételekhez kiadósabb jegyzetanyagot kapcsoljak. Kovács János említett Mozart-breviáriuma óta a nyolckötetes teljes levélszkiadás és a világszerte megjelent résztanulmányok annyi új információt hoztak napvilágra, hogy a bőségebb jegyzetelés a szerkesztő számára kötelezőnek mutatkozott. Örülök annak, hogy a kötetet kibővíthettem az egykor „nyomdafestéket nem tűró” Bäsle-levelek közlésével, valamint a prágai levelekkel, amelyekben olyan jó olvasni Mozart vidám, örömteli megnyilatkozásait. Az olvasók immár nem giccsfilmekből, freudista magyarázatokból, hanem a levelek hiteles forrásából merítve közelebből, sokkal árnyaltabban ismerhetik meg Mozart valóságos emberi alakját. ■

ELEGÁNS
EGYEDI
EXKLUZÍV 2018

JANUÁR 2. KEDD 19.00
KODÁLY KÖZPONT

Újévi díszhangverseny

PANNON
FILHARMONIKUSOK

Jegyvásárlás: www.jegymester.hu, Kodály Központ jegypénztára és az ismert jegyirodák
Tickets: www.jegymester.hu and the ticket office of Kodály Központ.

www.pfz.hu
72/500-300